

UDK 930.25:06(497.1:497.12)"1976/1984"

Prejeto: 1. 6. 2004

Arhivsko društvo Slovenije in Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije – slovenska in jugoslovanska arhivistika v drugi Jugoslaviji (s poudarkom na obdobju med VIII. in X. zveznim arhivskim kongresom 1976–1984)

VLADIMIR KOLOŠA

mag., vodja Sektorja za varstvo arhivskega gradiva, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Arhivska dejavnost v Sloveniji je bila od druge svetovne vojne do razpada Jugoslavije povezana z arhivsko dejavnostjo v drugih jugoslovanskih republikah in avtonomnih pokrajinah, Arhivsko društvo Slovenije pa je bilo vse od svoje ustanovitve kolektivni član Zveze (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije.

Po propadu prizadevanj za upravno centralistično vodenje arhivske službe v petdesetih in šestdesetih letih je bila od leta 1971 Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije povsem samostojna strokovna organizacija, ki je prek republiških in pokrajinskih društev usmerjala in koordinirala arhivsko dejavnost posameznih republik in pokrajin. Delovala je po demokratičnih načelih dogovarjanja in usklajevanja. Uspešna je bila v založniški dejavnosti ter pri okvirnem poenotenju republiških arhivskih zakonodaj in reševanju strokovnih vprašanj. Predstavljala je tudi jugoslovansko arhivsko službo v mednarodnih okvirih.

Delo je opravljala ob pomoči svojih organov (konferenca, predsedstvo), strokovnih komisij, redakcij in delovnih teles, praviloma sestavljenih iz predstavnikov vseh republiških in pokrajinskih društev – članov zveze društev. Organizirala je kongrese in strokovna posvetovanja.

Slovenski arhivisti so prek svojega društva delovali v vseh organizacijskih oblikah zveze in prispevali pomemben delež k reševanju skupnih vprašanj.

Za popestritev navaja avtor tudi nekaj anekdot o svojih kolegih v predsedstvu zveze in "neuradnih" dogodkih na VIII. in IX. zveznem kongresu.

KLJUČNE BESEDE: Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije, arhivska dejavnost v Jugoslaviji, Arhivsko društvo Slovenije, spomini

ABSTRACT

THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA AND THE ASSOCIATION (OF SOCIETIES) OF YUGOSLAV ARCHIVISTS – SLOVENIAN AND YUGOSLAV ARCHIVISTICS IN THE SECOND YUGOSLAVIA (WITH EMPHASIS ON THE PERIOD BETWEEN THE VIII. AND X. FEDERAL ARCHIVAL CONGRESSES FROM 1976 TO 1984)

From World War II to the disintegration of Yugoslavia, archival activities in Slovenia were connected with archival activities in other Yugoslav republics and autonomous provinces; from its establishment, the Archival Association of Slovenia was a member of the Association (of societies) of Yugoslav archivists.

When the attempts to ensure centralised management of archival services failed in the 1950's and 1960's, the Association (of societies) of Yugoslav archivists became a completely independent professional organisation, which directed and coordinated the archival activities of the individual republics and provinces through regional and provincial societies. It functioned on the basis of democratic principles of agreement and harmonisation. It was successful in publishing and in

framework unification of the republics' archives legislation and in solving professional problems. It also represented the Yugoslav archives service in the international sphere.

The work was done through its bodies (conference, presidency), expert commissions, editing and working bodies, consisting mainly of representatives of the republic and provincial societies – members of the Association of societies. It organised congresses and expert consultations.

Slovene archivists worked through their society in all organisational forms of the Association and made a great contribution to solving common problems.

As a matter of interest, the author includes some anecdotes about his colleagues in the presidency of the Association and unofficial events at the VIII. and IX. federal congresses.

KEY WORDS: *Association (of societies) of Yugoslav archivists, archival activities in Yugoslavia, Archival Association of Slovenia, memoirs*

Slovenska arhivistika je bila na nekaterih področjih bolj, na drugih manj vse do konca osemdesetih let 20. stoletja del jugoslovanske arhivistike.

Težko je postaviti datum začetka skupne povojne jugoslovanske arhivistike. Ali je to februar 1945, ko je izšel prvi zvezni predpis, ki je zajemal tudi "arhive državnih in nekdanjih samoupravnih ustanov" – Odlok o zaščiti in varovanju kulturnih spomenikov in starin (za Slovence je zanimivo, da ga je podpisal Edvard Kocbek, takratni poverjenik za prosveto pri Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije)?¹ Morda je to marec 1948, ko je bila objavljena zvezna Odredba o začasnem zavarovanju arhivov.² Eden od možnih datumov je tudi maj 1949, čas prve zvezne konference arhivistov, ki je dala pobude in smernice, na podlagi katerih je bil v začetku leta 1950 sprejet prvi povojni zakon, ki je urejal področje arhivov za vso državo – Splošni zakon o državnih arhivih.³ Ta je med drugim predpisal ustanovitev Glavnega arhivskega sveta pri Ministrstvu za znanost in kulturo Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ), ki je bil tako prvi zvezni arhivski strokovni organ, in republiških arhivskih svetov pri republiških ministrstvih oziroma komitejih, pristojnih za vprašanja znanosti in kulture. Status, sestav, pristojnosti in naloge Glavnega arhivskega sveta je določala Uredba o glavnem arhivskem svetu, ki jo je izdala vlada FLRJ septembra istega leta.⁴ Svet je bil strokovni in svetovalni organ, ki naj bi reševal glavne probleme jugoslovanskih arhivov ter "predlagal

ukrepe za sistematično in plansko urejanje in napredovanje arhivskih ustanov in arhivske službe v FLRJ".

Glavni arhivski svet je imel enajst članov: predstavnika predsedstva vlade FLRJ, predstavnike republiških arhivskih svetov (iz Slovenije je bil to Jože Maček, direktor Osrednjega državnega arhiva Slovenije) ter strokovnjake iz vrst arhivistov in zgodovinarjev.⁵

Slovenci smo imeli pri ustanovitvi sveta pomembno vlogo. Prvi sestanek (20. – 21. 11. 1950) je namreč sklical in vodil Bogdan Osolnik, pomočnik predsednika Sveta za znanost in kulturo vlade FLRJ. V daljšem uvodnem govoru je podal smernice za delo Glavnega arhivskega sveta in nakazal temeljne probleme, ki naj bi jih reševal.⁶ Na prvo mesto je postavil vprašanje varovanja in zaščite arhivskega gradiva, saj so ga v številnih primerih še vedno neodgovorno uničevali. Svet naj bi se posebej posvetil povečanju števila kakovostnih strokovnjakov za arhive, s strokovnimi nasveti pomagal "nerazvitim" arhivom (v sodelovanju z republiškimi arhivskimi sveti), predlagal izboljšave pri financiranju arhivske dejavnosti, skrbel za širjenje arhivske mreže in graditev novih arhivov, za restitucijo arhivskega gradiva iz tujine, pa tudi za teoretični napredek stroke, med drugim tudi z navezavo strokovnih stikov z arhivi v tujini. Na vseh teh področjih je svet zaoral v ledino, za kaj več pa mu je zmanjkalo časa, saj je bil že leta 1953 ukinjen. Pomembna in trajna posledica njegove dejavnosti pa je bila izdaja prvega zvezka strokovnega glasila *Arhivist* spomladi 1951, ki je pozneje bolj ali manj redno izhajalo vse do razpada Jugoslavije.

¹ Odluka o zaščiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, Sl. I. DFJ, br. 10–24/45.

² Naredba o privremenom obezbeđenju arhiva, Sl. I. FNRJ, br. 25–179/48.

³ Opšti zakon o državnim arhivima, Sl. I. FNRJ, br. 12–115/50.

⁴ Uredba o Glavnom arhivskom savetu, Sl. I. FNRJ, br. 54–487/50; vsi štirje predpisi so bili objavljeni tudi v *Arhivistu*, organu Glavnog arhivskog saveta FNRJ, god. I, sv. 1, januar – april, Beograd 1951, str. 52–60.

⁵ Rešenje Vlade FNRJ o imenovanju Glavnog arhivskog saveta, 5. oktobra 1950 (objavljeno v *Arhivistu*, navedenem pod opombo 4, str. 61).

⁶ Jovan Petrović, Prvo savetovanje Glavnog arhivskog saveta i njegovi zaključci. *Arhivist*, god. I, sv. 1, januar – april, Beograd 1951, str. 6–12.

Večino nalog ukinjenega sveta je prevzela Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije (od 1959 do 1964 Zveza društev arhivistov Jugoslavije, od 1955 do 1959 in od 1964 do 1980 Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije), ki je bila ustanovljena novembra 1953.⁷

Ukinitev sveta kot strokovnega organa, imenovanega z vrha, centralistično, in zamenjavo letega z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije (ZADJ), ki je bila do leta 1959 hkrati društvo, torej prostovoljno združenje državljanov, in sindikalna organizacija, moramo gledati v okviru takratnih širših družbenopolitičnih sprememb – uvajanja "delavskega samoupravljanja". Seveda ZADJ kot društvo vseh nalog nekdanjega sveta, ki je bil v bistvu podaljšana roka zveznega sveta za znanost in kulturo, ni mogla opravljati. Zvezni upravni organi, pristojni za arhive, vsaj neposredno niso mogli usmerjati njenega dela. V primerjavi z delovanjem sveta je bilo njeno delovanje zapleteno in zato tudi precej počasno. Vse strokovne smernice in odločitve je morala sprejemati po delegatskem sistemu, s konsenzom, kljub temu pa spoštovanje sprejetega ni bilo obvezno; če na primer kakemu republiškemu arhivskemu društvu kakšna odločitev zveze ni ustrezala, je pač ni bilo dolžno spoštovati. Po drugi strani so bile prav zaradi potrebnega konsenza njene strokovne smernice dobro pretehtane in zastavljene tako, da naj bi bile sprejemljive za vse. Politika pa je pogrešala kak lahko obvladljiv strokovni organ. Ta potreba se je pokazala zlasti po novi zvezni ustavi iz leta 1963, ko je bilo potrebno z njo uskladiti tudi zakonodajo v zvezi z arhivi. Novi Splošni zakon o arhivskem gradivu se je z muko rojeval skoraj dve leti (izšel je šele konec leta 1964).⁸ Kljub temu je šlo le za nekakšen krovni zakon, ki je celotni sistem arhivske dejavnosti v državi prepuščal republiškim zakonodajam.⁹ Po drugi strani pa je zakon pomenil zadnji poskus centralističnega urejanja arhivske dejavnosti, saj je obudil od mrtvih nekdanji Glavni arhivski svet, ki se je sedaj imenoval

Arhivski svet Jugoslavije.¹⁰ Čez nekaj let je tudi tega, takrat dokončno, povozil čas. S sprejetjem ustavnega zakona za izvedbo ustavnih amandmajev leta 1971 so zakonodajne funkcije federacije, kar zadeva varstvo arhivskega gradiva, ugasnile. Republike in pokrajini so pridobile pravico popolnoma samostojno urejati to področje na svojih ozemljih. Od tedaj je bila ZADJ vse do razpada države edina arhivska organizacija na zvezni ravni.

V strokovnem pogledu je pomembno, da v Jugoslaviji v arhivistiki od takrat naprej niso več poskušali voditi stroke od zgoraj navzdol, saj tega niso dopuščali niti ustavna ureditev niti družbenopolitična načela države. Zato ni imela generalne arhivske direkcije, ki navadno skrbi za enoten razvoj stroke v drugih državah. Nasprotno, arhivistika se je razvijala na podlagi pobud in predlogov, ki so bili oblikovani "spodaj" – prišli so iz posameznih arhivskih ustanov ali republiških in pokrajinskih arhivskih društev. Tak sistem je omogočal razvoj več pomembnih arhivskih središč v vsej državi. Zlasti močna so bila v Srbiji in na Hrvaškem, na posameznih strokovnih področjih pa so pomemben delež k njenemu razvoju prispevale tudi Slovenija, Makedonija in Vojvodina. V njihovem delu je bilo veliko podobnosti, po drugi strani pa tudi precej razlik, saj so bili na primer nekateri najpomembnejši problemi, zlasti tisti, ki so bili bolj tehnične ali organizacijske narave, v Makedoniji povsem drugačni kot v Sloveniji. Kljub temu ali prav zato pa se je vedno kazala potreba po skupnem telesu, ki bi razpravljalo o različnih vprašanjih in poskušalo oblikovati vsaj okvirne skupne smernice, ki bi bile v pomoč vsem. To vlogo je opravljala ZADJ. Res je, da pri usklajevanju najrazličnejših strokovnih pobud, ki so prihajale iz vse države, včasih ni bila dovolj hitra in uspešna; brez dvoma pa je njena zasluga, da je imela Jugoslavija v vseh republikah in pokrajinah vsaj v bistvenih vprašanjih dokaj enotne normativne predpise, pa tudi enotna strokovna stališča do najpomembnejših teoretičnih in praktičnih problemov arhivistike in arhivske dejavnosti. Najpomembneje pa je, da so bile pri oblikovanju skupnih stališč vedno upoštevane vse pobude, ne glede na to, iz katerih okolij so prišle. Pred ustanovitvijo zveze so arhivsko stroko vodili le direktorji arhivov in redki drugi posamezniki, vsi drugi pa so le malo vedeli o tem, kaj se dogaja; sedaj pa je pri sprejemanju pomembnih odločitev lahko sodeloval širok krog arhivskih delavcev.

Iz današnjega zornega kota je imela največji pomen založniška dejavnost zveze. Seveda je temeljila na različnih področjih strokovnega dela.

⁷ O ukinitvi Glavnega arhivskega sveta in ustanovitvi Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije glejte članke: Uz ovaj broj "Arhivista" v: *Arhivist*, god. III, sv. 1–2, Beograd 1953, str. 3–4; Zaključci V. redovnog zasedanja Glavnog arhivskog saveta FNRJ, održanog u Sarajevu od 9. do 11. jula 1953, prav tam, str. 52–59; Reorganizacija Glavnog arhivskog saveta FNRJ, prav tam, str. 80–84 (vsebuje tudi Pravila Saveza arhivskih radnika FNR Jugoslavije).

⁸ Opšti zakon o arhivskoj građi, Sl. I. SFRJ, br. 48-665/64.

⁹ Na osnovi Splošnega zakona o arhivskem gradivu je leta 1966 tudi Slovenija sprejela svoj sploh prvi republiški arhivski zakon – Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, Ur. I. SRS, št. 4-24/66; o zvezni in republiških arhivskih zakonodajah do leta 1967 glej članek Jožeta Žontarja *Novo arhivsko zakonodavstvo u Jugoslaviji*, *Arhivist*, god. XVI–XVII, br. 1–4, Beograd 1966–1967, str. 58–76.

¹⁰ Zakon o Arhivskom savetu Jugoslavije, Sl. I. SFRJ, br. 48-667/64.

Izdala je več učbenikov in strokovnih priločnikov, ki so bili del domačih ali prevodi del tujih strokovnjakov. Zelo pomembno vlogo v razvoju arhivistike v vseh republikah in pokrajinah je imel časopis *Arhivist* (Slovenci smo na primer dobili svoje lastno strokovno glasilo šele leta 1978). Največji založniški dosežek, ki nima primerjave z nobenim v svetu, pa je izdaja devetih obsežnih zvezkov s pregledom arhivskih fondov in zbirk v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ.

Pravna osnova za delovanje ZADJ je bila njen statut. Ker se je v samoupravni socialistični Jugoslavija družba razvijala "z vrtočlavo naglico", je bilo treba statut zveze kot sestavnega dela te družbe spremeniti ali dopolniti vsakih nekaj let, vendar so bile bistvene spremembe le redke.

Naj za boljšo predstavo o delu zveze in njeni notranji organizaciji navedem nekaj najpomembnejših določb statuta, ki je bil sprejet na VIII. zveznem arhivskem kongresu leta 1976 v Prištini.¹¹ V prvem členu je zapisano: "Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije je strokovno združenje, v katero se prostovoljno združujejo društva arhivskih delavcev, zaradi uresničevanja ciljev, nalog in akcij, ki po svojem pomenu in značaju predstavljajo skupni interes." Nato je naštetih vseh devet društev (šest republiških, dve pokrajinski in Društvo arhivskih delavcev zveznih arhivskih ustanov), ki so sestavljala zvezo. V preostalih 54(!) členih statuta so pomembne še te določbe: društva v zvezi na principih enakopravnosti in samoupravnega sporazumevanja usklajujejo svoje interese in se dogovarjajo za skupne akcije društev. Na uradnem žigu je navedeno ime zveze v srbohrvaščini v cirilici in latinici, v makedonščini in slovenščini. Statut in drugi splošni akti zveze se objavljajo v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije. Naloge zveze so bile: skrb za napredek arhivistike in dajanje predlogov za razvoj arhivske službe; koordiniranje tistih dejavnosti, ki temelje na skupnih interesih vseh društev; izdajanje časopisa in drugih publikacij; sodelovanje s sorodnimi asociacijami, društvi in združenji v državi; razvijanje sodelovanja z analognimi in sorodnimi nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami. Zveza opravlja svoje naloge ob pomoči svojih teles, s preučevanjem strokovnih vprašanj, z organiziranjem posvetovanj in kongresov, sodelovanjem z analognimi in sorodnimi domačimi in tujimi organizacijami, izdajanjem publikacij in organiziranjem strokovnih potovanj in podobnim.

Petnajsti člen statuta je določal pravice in dolžnosti društev v zvezi. Društva so morala s svojimi delegati dejavno sodelovati v vseh organih zveze in nadzirati njihovo delo; delovati so morala v obliki uresničevanja skupnih ciljev in nalog; spodbujati so morala sprejemanje dogovorov in sporazumov ob vprašanjih, ki so zadevala skupne in splošne stvari. Zvezo so obveščala o problemih pri svojem delovanju, če so menila, da je to potrebno, in skupaj z njo iskala ustrezne rešitve, opravljala naloge zveze, za katere so bila zadolžena in plačevala zvezi dogovorjeno kotizacijo.

Notranja organizacija zveze se je deloma zgledovala pri organiziranosti Mednarodnega arhivskega sveta in je bila razvejena ter dokaj zapletena. Njen najvišji organ je bila konferenca, sestavljena iz delegacij društev. Sklicevalo jo je predsedstvo po svoji presoji ali na pobudo vsaj treh društev, sestati pa se je morala vsaj vsaka štiri leta. Na njej je moralo sodelovati vsaj šest delegacij, obravnavala pa je lahko samo tista vprašanja, zaradi katerih je bila sklicana. Konferenca je sprejemala statut zveze, potrjevala poročila njenih organov, volila njenega predsednika ter glavnega in odgovornega urednika časopisa *Arhivist*. Verificirala je člane predsedstva, uredniškega odbora *Arhivista* in odbora za samoupravni nadzor.

Tekoče zadeve med eno in drugo konferenco je opravljalo predsedstvo zveze, sestavljeno iz predsednikov in po enega delegata iz vsakega društva ter glavnega in odgovornega urednika *Arhivista*. Delo predsedstva je vodil predsednik zveze (po statutu, v praksi pa njen tajnik).

Člani predsedstva so bili zanimivi ljudje in večino sem ohranil v prijetnem spominu.

Priznati moram, da sem se, ko sem konec leta 1976 ali v začetku leta 1977 kot delegat ADS prvič sam šel na sejo predsedstva zveze v Beograd (ADS je varčevalo pri potnih stroških, zato je včasih poslalo na sejo le enega delegata), počutil nekoliko nelagodno. Vendar se mi ne takrat ne kdaj pozneje ni zgodilo nič posebej hudega. Člani predsedstva iz vseh drugih republik so bili ugledni starejši gospodje, večinoma direktorji republiških ali pomembnejših regionalnih arhivov. Med seboj so se včasih zbadali (vsí so se poznali že dolga leta), do mladih Slovencev pa so bili dokaj obzirni. Spominjam se prve seje predsedstva zveze, ki jo je kot predsednik predsedstva (v enoletnem mandatu 1982/83) vodil Peter Klasinc. Govoril je slovensko. Sprva ni nihče niti trenil. Čez nekaj minut pa se je oglasil Jovan Popović (eden redkih, ki je znan tudi še mlajšim generacijam), takrat pomočnik direktorja Arhiva Jugoslavije: "Peter, vem da imaš pravico govoriti slovensko, a mi te ne razumemo, zato te prosim, da bi govoril srbohrvaško." Takoj je zarobantil nad njim Miodrag Čanković, direktor Zgodovinskega arhiva

¹¹ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, gradivo za Osmi kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Prijedlog statuta Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije. Predlog je bil sprejet na konferenci zveze 13. 10. 1976 v Prištini z malenkostnimi nepomembnimi popravki.

Sarajevo: "Kdo ne razume! Kaj ne razume! Od kod si, da ne razumeš!" Ko se je malo pomiril je nadaljeval: "Evo, če ne razumeš, ti bom jaz prevajal." Med splošnim muzanjem ga je podprlo še nekaj članov predsedstva: "Seveda, Jovan, mi ti bomo prevajali."

Draško (za najboljše prijatelje Čanak) je bil včasih nekoliko nagle jeze, sicer pa odličen tovariš. Kadar sva se pozdravila, mi je vedno ponudil levico – vendar ne zaradi političnih razlogov, ampak zato, ker je levica na isti strani telesa kot srce. Zato je ta gesta pomenila nekako "od srca pozdravljen". Klical me je "dečko". To se mi je zdelo glede na to, da je bil kakšnih dvajset let starejši, v redu. Nekoliko pa sem bil presenečen, da se je na svoje vrstnike, pa celo na starejše kolege, v družbi obračal z besedico "mali".

Njegov sarajevski kolega Božo Madžar, direktor Arhiva Bosne in Hercegovine, je bil po temperamentu njegovo živo nasprotje. Govoril je tiho in umirjeno, in le kadar je bilo to zares potrebno, zato so ga vedno vsi spoštljivo poslušali. Če smo se na predsedstvu kdaj spričkali, nas je vedno pomiril z besedami: "Nikar se ne prepirajmo! Naša zveza deluje veliko bolje od zveze zgodovinarjev, bibliotekarjev, arheologov in drugih podobnih zvez in ni nobenega razloga za prepiranje."

Duša ZADJ je bil njen dolgoletni tajnik Radomir Jemuović. Bil je pravi profesionallec (sicer na plačilnem seznamu Arhiva Srbije) in je vedno skrbel, da je delo Zveze potekalo brez večjih motenj. Med drugim je vsem društvom ZADJ redno pošiljal zapisnike sej predsedstva. Kadar so bile seje sklicane samostojno, se je tudi vsebina zapisnikov ujemala z dejansko vsebino razprav. Drugače pa je bilo, kadar so seje potekale v okviru zveznih posvetovanj ali kongresov. Takrat je navadno po večerji, potem ko je v krogu prijateljev ob kozarčku še enkrat predebatiral dopoldansko sejo, prišel k mizi, za katero sva sedela slovenska člana predsedstva, pristavil stol, se prijazno nasmehnil in vprašal: "Kako sta, tovariša Slovenca?" Po kratki izmenjavi vljudnostnih fraz pa je nadaljeval: "Vesta, z nekaterimi prijatelji smo razpravljali o dopoldanski seji in prišli do mnenja, da sklepi, ki smo jih sprejeli, niso ravno najboljši, da bi bilo bolje tako in tako... Ali bi se vidva strinjala s temi spremembami?" Ko se je to zgodilo prvič, sva bila "Slovenca" nekoliko v zadregi. Pozneje sva mu vedno odgovorila približno takole: "Tovariš Raca, o tem midva sama ne moreva odločati. O tem mora razpravljati in do tega oblikovati stališče izvršni odbor ADS na podlagi zapisnika seje predsedstva zveze." V izvršnem odboru pa smo imeli tako taktiko: če nam sklepi predsedstva niso bili preveč všeč, smo odgovor nekoliko odložili. V tem času so bile nekatere stvari že pozabljene, druge pa stekle po novih poteh.

Vsekakor zasluži nekaj besed tudi dr. Miloš Milošević, direktor Zgodovinskega arhiva Kotor, strokovnjak za objavljane arhivskega gradiva, zlasti najstarejšega, ljubitelj francoščine in edini pravi svetovljan v predsedstvu zveze. V obdobju od 1976 do 1980 je bil njen zadnji predsednik s štiriletnim mandatom (poznejši predsedniki so imeli le enoletne mandate). Nekoč je v prelepem Kotorju, na sinjem Jadranu, gostil nekega visokega predstavnika Mednarodnega arhivskega sveta, ki ga je spremljala žena. O obisku je kar obširno poročal na naslednji seji predsedstva, vendar namena obiska nikakor nisem mogel dojeti. O uradnem delu obiska sem zvedel le, da sta dva dopoldneva z gospodom delala zelo intenzivno, pač pa sem bil zelo natančno poučen o tem, kaj se je dogajalo ob popoldnevih, ko je jima je pridružila tudi gostova žena. Gospod Milošević je bil idealen predstavnik ZADJ v domači in zlasti tuji (arhivski) javnosti, na sejah predsedstva zveze pa ni vedno igral odločilne vloge.

Vse doslej omenjene osebe sem spoznal najprej v delovnem razpoloženju, na sejah predsedstva, in šele nato pri zabavi, s Sulejmanom Ramizom (tudi Ramićem), direktorjem Zgodovinskega arhiva Tuzla, pa je bilo prav nasprotno. Z njim sem se seznanil "v čudnih okoliščinah" na IX. kongresu v Strugi, dan preden je postal član predsedstva.

Prvi kongresni večer se ni dogajalo nič posebnega, družabni večer je bil na vrst šele naslednji dan, zato sva se s Petrom Klasincem nekoliko dolgočasila. Zastrigla sva z ušesi, ko je nekdo pripovedoval, da imajo Bosanci v nekem apartmaju orgije. Čez četrte ure sva že trkala na vrata, izza katerih je bilo slišati strašanski kraval. Ko sva nekajkrat močno pobutala po vratih, je nastala tišina. Čez kakšno minuto so se vrata odprla; pred nama je stal kolovodja zabave, meter devetdeset visok postaven možak, gol do pasu, s turbanom, spretno zvinitim iz brisače, na glavi, in naju misleč da sva se prišla pritožiti zaradi hrupa, hudobno gledal. Ko pa je spoznal pravi razlog najinega obiska, so se mu usta razlezla v širok nasmeh, in čez deset minut sva že skakala in razgrajala skupaj z drugimi (seveda sva ostala ves čas spodobno oblečena).

Posebno poglavje statuta je bilo posvečeno kongresu kot "najširši javni, družbeni in strokovni tribuni". Na kongresih (sklicani so bili vsaj vsaka štiri leta), so bile obravnavane aktualne teme ter vprašanja, ki so bila ključnega pomena za razvoj arhivske stroke. Tako je VIII. zvezni kongres 12.–15. oktobra 1976 v Prištini obravnaval generalno temo: Enotne osnove sistema varovanja in uporabe arhivskega gradiva v SFRJ, sicer razdeljeno v tri podteme: Zgraditev enotnih družbenopravnih osnov za arhivsko dejavnost v SFRJ, Osnove organizacije strokovnega dela v arhivih SFRJ (glavni referat s to podtemo sta

Del slovenske delegacije na VIII. kongresu Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije, Priština, oktober 1976. Od leve: Janez Kopač, Marjan Drnovšek, Majda Smole, Marija Oblak Čarni, Meta Matijević, Kristina Šamperl Purg, Andrej Fekonja in Peter Pavel Klasinc. Fotografija last V. Kološa.

pripravili Marija Oblak Čarni in Ema Umek, Slovenci pa so prispevali še štiri koreferate) ter Normiranje v arhivih SFRJ.

Moji stiki z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije so se začeli prav na tem kongresu, in to tako nenadoma, da sem komaj utegnil rezervirati vozovnico. Na konstitutivni seji novega izvršnega odbora ADS 29. 9. 1976 me je izvršni odbor društva poleg predsednika določil za svojega delegata na konferenci zveze, ki je se je sestala med kongresom. To je bil zame tako velik dogodek, da se referatov, koreferatov in številnih diskusij bolj medlo spominjam. Dobro pa se spominjam velikega in splošnega začudenja naših južnih kolegov zaradi številne udeležbe Slovencev. Bilo nas je dvanajst, dvakrat ali trikrat več kot na vseh dotedanjih kongresih, če izvzamemo tretjega, ki je bil leta 1961 na Bledu. Tudi sicer smo bili veliko bolj opazni; mladi, ki smo bili v večini, zlasti v družabnem življenju. Na družabnem večeru smo sedeli skupaj za eno mizo (tradicija). Vendar smo sedeli bolj malo, veliko pa rogovilili in plesali, tudi razna kola. Naš kolovodja je bil seveda Peter Klasinc ob asistenci Kristine Šamperl. Vrtela sta se tako, da sta imela nekajkrat vse plesišče zase. Sledile so

ovacije vsega avditorija in steklenice smederevke so kar deževale na našo mizo; med glasbenimi odmori smo jih eni bolj, drugi manj pridno praznili. Skratka, vsi smo bili židane volje. Le Majda Smole se je držala bolj čemerno in molčala. Dolgo nismo mogli ugotoviti zakaj, nazadnje pa se je le oglasila: "Kolega Klasinc, kako dolgo boste še pili iz mojega kozarca!?"

Program kongresa je bil sestavljen precej nerodno, saj je družabnemu večeru že čez nekaj kratkih ur sledila ekskurzija po Kosovu. Tako se je zgodilo, da sva z Vladimirjem Žumrom prespala odhod avtobusov, čeprav sva se zbudila že ob osmih. Oba sva bila zelo razočarana. Lado se je vdal v usodo in sklenil, da bo lep dan izkoristil za počitek v mestnem parku. Jaz pa sem hotel na vsak način videti vsaj nekaj samostanov, ki so bili na programu. Ker sem poznal program, sem sklenil, da se z rednim avtobusom odpeljem do Prizrena in se tam pridružim drugim. Uštel sem se le za nekaj minut, prav toliko, da sem še videl zadnjo plat zadnjega avtobusa, ki je odhajal proti naslednjemu samostanu. Tako sem se pozno popoldne žalosten vrnil v Prištino, hkrati z udeleženci ekskurzije.

Začetek mojih stikov z zvezo je bil torej v

stilu: najprej zabava, potem delo. Pozneje je bilo dovolj obojega, vendar v nasprotnem zaporedju.

IX. kongres konec septembra 1980 v Strugi je obravnaval osnovne smeri razvoja arhivov v SFRJ v letih 1981–85 upošteva možnost samoupravnega sporazumevanja in združevanja pri zadevah skupnega interesa. Slovenski arhivisti so v šestih referatih, koreferatih in diskusijskih prispevkih govorili o perspektivah nadaljnjega razvoja arhivistike, delu z ustvarjalci arhivskega gradiva, arhivskih informacijskih sistemih in uporabi arhivskega gradiva za raziskovalne namene. Na X. kongresu sredi oktobra 1984 v Novem Sadu s temo Uporaba in zloraba arhivskega gradiva Slovenci žal niso imeli vidnejšega deleža.

Med dvema zaporednima kongresoma je zveza vsako leto organizirala zvezna posvetovanja. Teme posvetovanj navadno niso bile tako arhivsko oziroma arhivistično obarvane, ampak so bile večkrat vezane na obletnice političnih ali drugih dogodkov. Tako je bilo zvezno posvetovanje oktobra 1977 v Novem Sadu posvečeno 40-letnici prihoda Josipa Broza Tita na čelo Zveze komunistov Jugoslavije in arhivskemu gradivu s to temo. Naslednje posvetovanje jeseni 1978 v Dubrovniku je bilo posvečeno 700-letnici dubrovniškega arhiva in je imelo naslov "700 let organizirane arhivske službe v Jugoslaviji". Na posvetovanju sredi novembra 1979 v Novi Gorici je bil govor predvsem o arhivskem gradivu Zveze komunistov Jugoslavije, ki je takrat praznovala 60-letnico. Med IX. kongresom v Strugi in X. v Novem Sadu so bila zvezna posvetovanja v Beogradu (1981 o problematiki in uporabi arhivskega gradiva za leto 1941 v arhivih SFRJ), Neumu (1982, kjer je bila tema bolj teoretična; razpravljali so o metodologiji dela pri oblikovanju arhivskega fonda) in Donjem Milanovcu (1983; poleg ene zgodovinske so bile obravnavane še tri arhivske teme: Arhivsko gradivo in fondi gospodarskih organizacij, Arhiv, arhivski oddelek, arhivsko skladišče kot organizacijske oblike arhivske službe ter Strokovni nazivi in strokovno usposabljanje arhivskih delavcev v arhivih Jugoslavije). Na vseh posvetovanjih so z referati ali koreferati sodelovali tudi slovenski arhivisti.

Poleg navedenih oblik dela je imela zveza še skoraj nepregledno vrsto stalnih in začasnih sekcij, komisij, redakcij in drugih delovnih teles. V njih so imela možnost sodelovati vsa društva, obvezno pa so morala sodelovati le v nekaterih. Arhivsko društvo Slovenije je imelo leta 1976 še razmeroma malo dobrih strokovnjakov, ki so se bili pripravljene angažirati v komisijah zveze (pa tudi zelo omejena finančna sredstva), zato je delegiralo svoje predstavnike le v tiste komisije, ki so bile po njegovi presoji najpomembnejše: za koordinacijo in organizacijo znanstvenoraziskovalnega dela v arhivistiki (Jožeta Žontarja), za mednarodne zveze (Emo Umek), za konservacijo

in restavracijo (Nado Majcen), za pravna vprašanja (Ženi Kovačević-Cizelj).¹² Svoje predstavnike je imelo tudi v dveh redakcijah (za časopis Arhivist Petra Klasinca in za edicijo Arhivski fondi in zbirke v arhivih SFRJ Janeza Kosa) ter v odboru za samoupravni nadzor (Marijo Oblak Čarni).¹³ Konec leta 1980 (po IX. zveznem kongresu v Strugi) pa je imenovalo svoje predstavnike v na novo ustanovljeni svet za znanstvenoraziskovalno delo (J. Žontarja), poleg tega pa še v devet komisij (za pravna vprašanja Ano Zaletel, za organizacijo dela, planiranje in normiranje Andreja Fekonjo, za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva zunaj arhivov Petra Ribnikarja, za izdelavo enotnega informacijskega sistema Ljudmilo Bezljaj-Krevel, za strokovne knjižnice v arhivih Marjetko Legat, za mednarodne zveze Emo Umek, za raziskovanje arhivskega gradiva v tujini Jožeta Mlinariča, za konservacijo in restavracijo arhivskega gradiva Nado Majcen, za mikrofilmanje Meto Hauptman in nekoliko kasneje še v novo komisijo za popularizacijo arhivov Petra Klasinca), v tri redakcije (za časopis Arhivist Kristino Šamperl, za učbenik iz arhivistike Jožeta Žontarja in za edicijo Arhivski fondi in zbirke v arhivih SFRJ Petra Klasinca) in v en odbor, namreč v odbor za koordinacijo dela republiških in pokrajinskih skupnosti arhivov, ki naj bi pripravil samoupravni sporazum za ustanovitev skupnosti republiških in obeh pokrajinskih arhivov Jugoslavije. Ta pa nikoli ni nastala, ker sta jo "zminirali" slovensko in hrvaško arhivsko društvo (Marijo Oblak Čarni).¹⁴ V dopisu slovenskega društva zvezi je bil tudi pomemben pripis, da se delegati ARS iz finančnih razlogov ne bodo mogli udeleževati vseh delovnih sestankov, zlasti če jih bo več. Predlagali smo sklice predvsem v okviru vsakoletnih zveznih posvetovanj.

Iz poročil slovenskih predstavnikov v posameznih telesih zveze, objavljenih v glasilu Arhivi, je vidno, da jih je kar nekaj tudi resnično delovalo in doseglo bolj ali manj pomembne rezultate.¹⁵

¹² AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 15/77 (dopis Zvezi DADJ z dne 14. 9. 1977).

¹³ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 2/76 (Zapisnik 1. seje IO ADS z dne 27. 9. 1976).

¹⁴ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 31/80 (Zapisnik 5. seje IO ADS z dne 12. 8. 1980, priloga 7) in št. 37/80 (Zapisnik 6. seje IO ADS z dne 3. 12. 1980, priloga 4).

¹⁵ Slovenski člani so v Arhivih objavili poročila o delu teh zveznih komisij: za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva zunaj arhivov (Arhivi IV/81 – VI/83); za pravna vprašanja (Arhivi IV/81 – VII/84); za strokovne knjižnice v arhivih (Arhivi IV/81 – V/82); za konservacijo in restavracijo arhivskega gradiva (Arhivi IV/81 – VI/83); za mikrofilm (Arhivi IV/81); za mednarodne zveze (Arhivi V/82); svet za znanstveno-raziskovalno dejavnost (Arhivi V/82); zvezna redakcija za Arhivske fonde in zbirke v SFRJ (Arhivi IV/81).

Slovenski arhivisti so k razvoju jugoslovanske arhivistike prispevali pomemben delež, čeprav jih je bilo še leta 1976 vsega skupaj le 73 oziroma 6% od vseh 1171 jugoslovanskih (skrbeli pa so za 17% jugoslovanskega arhivskega gradiva).¹⁶ Slovenski arhivisti so ne le sodelovali v organih, komisijah in redakcijah zveze, ampak s svojimi strokovnimi prispevki tudi na zveznih posvetovanjih in kongresih. Dokler nismo imeli svojega glasila, jih je kar precej objavljalo prispevke v Arhivistu. Med njimi pa moram posebej omeniti predvsem dva, ki sta bila na svojih področjih v jugoslovanskem merilu vodilna: Sergija Vilfana, ki je bil za strokovno delo zveze nepogrešljiv v prvih dveh desetletjih njenega obstoja, in Jožeta Žontarja, ki se je aktivno vključil v njeno delo slabo desetletje za njim. S tem, s čimer se je ukvarjal Sergij Vilfan, se najlaže seznanimo z ogledom njegove bibliografije v Vilfanovem zborniku.¹⁷ Največja avtoriteta je bil na področju arhivske zakonodaje in za vsa vprašanja, povezana z odbiranjem arhivskega gradiva iz dokumentarnega. Jožeta Žontarja lahko štejemo za njegovega naslednika.¹⁸

Delovanje v ZADJ je seveda imelo za ADS in slovensko arhivistiko tudi nekatere negativne posledice. Te je bilo mogoče čutiti zlasti v mednarodnem sodelovanju. Zveza je bila edini predstavnik jugoslovanske arhivistike v najvišji kategoriji članov Mednarodnega arhivskega sveta in prek nje je potekala skoraj vsa mednarodna dejavnost. Včasih je to pomenilo za ADS in

slovenske arhive lažje delo, saj so se na primer odgovori na različne mednarodne vprašalnike in ankete ter drugi podatki zbirali pri Zvezi za vso Jugoslavijo; najpomembnejše mednarodne dopise so v Beogradu, preden so jih poslali posameznim društvom in arhivom, prevedli v srbohrvaščino... Po drugi strani pa je bil Arhivskemu društvu Slovenije in slovenskim arhivom skoraj onemogočen neposredni stik z mednarodno arhivistiko. Ta je mogoč šele po razglasitvi samostojne države. Ne spomnim se, da bi bil kdaj na kako pomembno mednarodno strokovno srečanje kot uradni predstavnik jugoslovanske arhivistike poslan kak Slovenec.

Na splošno pa lahko zapišem, da zveza razvoja slovenske arhivistike ni ovirala. Nasprotno, izmenjava izkušenj na zvezni ravni je večkrat postregla z dobrimi idejami. Takšnih, ki nam niso ustrezale, nam proti naši volji ni mogla vsiljevati, saj po svoji naravi za to ni imela ustreznih mehanizmov. V tem smislu moramo razumeti besede dr. Miloša Konstantinova, direktorja Zgodovinskega arhiva Skopje, izrečene na neki seji predsedstva zveze, namreč da je Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije samo "pevski zbor". To pa je bilo le dobro, saj je bil le tako omogočen policentričen razvoj jugoslovanske arhivistike s posebnostmi v posameznih republikah ali drugače povedano, razvoj arhivistike kot nacionalne vede posameznih narodov nekdanje Jugoslavije.

¹⁶ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 4/77 (Zapisnik 2. seje IO ADS z dne 27. 1. 1977, priloga: Marjan Drnovšek, Ob 8. kongresu arhivskih delavcev Jugoslavije v Prištini od 12. do 15. oktobra 1976).

¹⁷ Drago Samec, Bibliografija akad. Prof. dr. Sergija Vilfana, v: Vilfanov zbornik, Založba ZRC, Ljubljana 1999, str. 55–77.

¹⁸ Ema Umek, Matevž Košir, Bibliografija profesorja dr. Jožeta Žontarja 1954–2002, v: Arhivi, Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja, I. XXV, št. 1, Ljubljana 2002, str. 5–10.